

1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre Koğans Kazası

The Kaza of Koğans According to Awarid Register Dated 1642

Alpaslan DEMİR[♦]
Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Özet

1518, 1530 ve 1591 yıllarına ait Tahrir Defterlerinde Bayburt'a bağlı nahiye, 1642 'Avâriz Defterinde ise kaza olarak zikredilen Koğans, Trabzon-Erzurum-Tebriz ticaret yolu üzerinde bulunması nedeniyle coğrafi olarak önemli bir konumda olduğu söylenebilir. Bu çalışmada Koğans'ın 1591 yılı tahrir verileri ile 1642 yılı 'avâriz kayıtları nüfus-yerleşme bağlamında mukayese edilmeğe ve 1642 yılına ait kayıtlar çerçevesinde nüfus yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Koğans, Gümüşhane, 'Avâriz Defterleri, Nüfus, Yerleşme.

Abstract

The first tahrir of our working site done by Ottoman after the conquest of the region which is in the borders of Gümüşhane occurs in 1518 and this region is registered as a nahiye attached to Bayburt as well as recorded in Tahrir Registers that belong to the years of 1530 and 1591. Koğans is mentioned as kaza in 'avariz Register bearing the date of 1642, can be said to be geographically having an important position because of standing on Trabzon-Erzurum-Tebriz trade route. In this study Koğans' data of register belonging to the years of 1591 and 1642 has been compared in the context of population – settling and the structure of the population has been tried to be revealed in the frame of registers of 1642.

Keywords: Koğans, Gümüşhane, 'Avâriz Register, Population, Settling.

Giriş

Koğans (Kovans) veya Cumhuriyet dönemindeki ismiyle Kale, 1978-79 yılına kadar Gümüşhane ilinin merkezine bağlı bir bucak olarak idari vasfını devam ettirmiştir. Bu tarihten sonra köye dönüştürülen Kale'nin geçmiş dönemde kendisine bağlı köylerinin hemen tamamı halihazırda Gümüşhane merkeze bağlıdır (Demir, 2011 a: 125-126).

Gümüşhane bölgesi gerek tarihi gerekse kültürel olarak "Aşağı Dere" ve "Yukarı Dere" şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Aşağı Dere, Doğu Karadeniz ve

---

[♦] Yazışma Adresi: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Taşlıçiftlik TOKAT, e-mail: alpaslandemir@yahoo.com.

özellikle Trabzon'da hüküm sürmüş devlet veya devletlerin tarihiyle alakalı olduğu halde; Yukarı Dere, Doğu Anadolu ve Bayburt, Erzincan yahut Erzurum'u elinde bulunduran devlet veya devletlerin tarihiyle ilişkilidir (Tozlu, 1998: 3, 18). Torul Kazası'nı da kapsayan Aşağı Dere bölgesi Osmanlı hakimiyetine 1479'da girerken (İbn Kemal, 1991: 464-466; Hoca Sadedin, 1279: 586),¹ Koğans nahiyesinin de içinde bulunduğu Yukarı Dere'nin Osmanlı topraklarına katılması, Yavuz Sultan Selim'in 1514 yılında yaptığı Çaldıran Seferi sonucu bölgedeki Safevi hakimiyetini sonlandırması ile olmuştur.² Fetih sonrası yapılan 1518 tarihli ilk (BOA.TD. 60: 214-228) ve 1530 tarihli ikinci tahrirde (BOA.TD. 966: 277-296), Koğans Bayburt'a bağlı bir nahiyeye konumundadır. Fakat, ilk tahrirde mevcut olmayan Yağmurderesi Nahiyesi ikinci tahrirde Koğans'a bağlı olarak gözükmektedir. 16. yüzyılın son tahriri ise 1591 tarihini taşımakta olup (TKGM.KKA.TD. 46: 132 a-165 a) Koğans önceki tahrirlerde olduğu gibi bu tahrirde de Bayburt'a bağlı bir nahiyeye olarak kaydedilmiştir. Bu defterde de Yağmurderesi Nahiyesi Koğans'a tabi olarak yazılmıştır (Demir, 2011 a: 126). 17. yüzyılın ilk yarısına ait 1642 tarihli 'avâriz defterinde ise Koğans, Bayburt'a bağlı bir kaza olarak kaydedilmiştir (BOA.MAD. 5152: 926-694). Bu defterde, 16. yüzyılda Koğans'a bağlı gözüken Yağmurderesi ayrı bir idari birim olarak yazılmamış, fakat daha önce Yağmurderesi Nahiyesi'ne bağlı köyler Yağmurderesi ismi zikredilmeden Koğans Kazası içerisinde kaydedilmiştir.

17. yüzyıla geçiş süreci Osmanlı Devleti açısından oldukça sıkıntılı ve krizlerle dolu bir dönem olmuştur.³ Bu çalışma ile 1591 ile 1642 yılı Koğans'ı nüfus ve yerleşme bağlamında mukayese edilecek, böylece Osmanlı toprakları genelinde yaşanan krizin Anadolu'nun küçük bir kazasındaki etkileri üzerinde durulacaktır. Koğans, nüfus bakımından ufak sayılabilecek bir yerleşme bölgesi olmasına karşın, Trabzon-Erzurum-Tebriz ticaret yolu üzerinde bir geçiş güzergahı olarak yer alması hasebiyle coğrafi olarak tarih boyunca önemli bir mevki olmuştur. Koğans sınırları içerisinde bulunan ve yol güvenliği için yapılmış gözetleme kaleleri bu bağlamda değerlendirilebilir.

Çalışmanın ana kaynakları 1591 tarihli tapu tahrir ve 1642 tarihli 'avâriz defteridir. Timar sisteminin gelişen şartlara bağlı olarak önemini yitirmesi akabinde 17. yüzyılda Osmanlı merkezî hazinesinin en önemli gelir kaynakları 'avâriz ve cizye vergileri olmuştur. Bu vergilerin önemine binaen tutulan 'avâriz ve cizye defterleri 17. yüzyıl Osmanlı tarihi çalışmalarında önemli kaynak grubu haline gelmiştir (Özel, 2000: 35-36). Kelime olarak 'avâriz, "sonradan meydana gelen, aslı ve sabit olanın zıddı" anlamlarını ihtiva etmektedir. Osmanlı maliyesi açısından ise

¹ Bu bölgeye ait ilk tahrir 1486 yılında bitirilmiştir. Torul ve Kürtün'e ait kayıtlar 1486 tarihli BOA.MAD. 828'de bulunmaktadır, bkz. Hanefi Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat**, TTK Yay., Ankara 2002, s. 9.

² "ve Bayburd fethine 'asker göndermişler idi. Mevkib-i hümâyûnları vusûl bulunca ümerâ-yı kal'a küşâ ol hısn-ı üstivâri feth idüb kal'anın miftâhın irsâl idiler" (Hoca Sadeddin, **Tacü't-tevârih**, C. 2, İstanbul, 1279, s. 284; Kayhan Atik, **Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001, s. 111).

³ Bu konuda geniş bilgi ve değerlendirme için bkz. Mehmet Öz, **Kanun-ı Kadîmin Peşinde Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları**, Degâh Yay., İstanbul 2009.

vergi ve bütçe terimi olarak birbirine bağlı anlamları bulunmaktadır. ‘Avâriz defterlerinde nüfus, “avâriz hânesi” ve “hâne-i gayr ez-’avâriz” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. “avâriz hânesi”, vergilendirilen nüfusu, “hâne-i gayr ez-’avâriz” ise belli bir hizmet karşılığı vergiden mu’âf konumunda olanları ifade etmektedir. ‘Avâriz vergisinde, duruma ve bölgesine göre gerçek hânesinin dört ile elli hânesi bir ‘avâriz hânesini oluşturmaktadır (Sahillioğlu, 1991: 108-109). Koğans Kazası’nda ise 1642 tarihli defterde kaydedildiği üzere on beş gerçek hane bir ‘avâriz hânesi olarak değerlendirilmiş ve vergi buna göre toplanmıştır (BOA.MAD. 51252: 964). ‘Avâriz defterleri, iskan ve demografi tarihi için önemli belgeler olup mufassal tarzda düzenlenmiş bu defterler incelenen bölgenin idari yapısını ve idari yapıda vergilendirilmiş mevcut nüfusun tespitini ve tahlilini yapma olanağı sağlamaktadır (Çakar-Kara, 2005: 386).

Bu çalışmaya kaynaklık eden ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defterler kataloğunda 5152 numara ile kayıtlı olan mufassal ‘avâriz defteri Erzurum Eyaleti’ni kapsamaktadır. Tamamı 1120 sayfa⁴ olan defterin numaralandırılmış birinci sayfasında “mahallinde hıfz oluna” yazısı ile “icmâl” başlığı altında defterde mevcut on dört kazanın ismi ve kazaların kaydının başladığı varak numaraları bulunmaktadır. Bu kazalar Erzurum (İnbaşı, 2001: 9-32), Bayburd (İnbaşı, 2007: 89-118), Erzincan (İnbaşı, 2009: 189-214), Tercan, Kemah, Kelkid, Şıryan/Şıran (Kul, 2010: 271-289), Tortum, İsbir (Çakır, 2009: 109-122), Hınıs, Kızıuçan, Koğans, Pasin ve Kığı’dır. Defterin ikinci sayfasının baş kısmında bulunan kayda göre ‘avâriz defteri Sultan İbrahim’in emri üzerine evâil-i cemâziye’l-ülâ 1052 (28 Temmuz-6 Ağustos 1642) tarihinde yapılmıştır.⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kataloğunda belirtildiği üzere defterin katibi Cafer Efendi⁶ olup arşivde kendisi tarafından hazırlanmış başka defterler de bulunmaktadır.⁷ Koğans Kazası’na ait kayıtlar 5152 numaralı defterin 926-964

⁴ Defterde biri eski diğeri ise yeni rakamlarla olmak üzere iki sayfa numarası bulunmaktadır. Eski rakamlar varak, yeni rakamlar ise sayfa usulüyle verilmiştir. Yeni rakamlı sayfa numarasının 1 olduğu yerde eski rakamla varak numarası 9’dur. Buradan hareketle defterin son sayfasının yeni rakamlarla 1120 olarak kaydedildiği yerde varak usulüyle eski rakamlarla 568 olması gerekirken 566 kaydedilmiştir. Aradaki 2 varak farkın nedeni hem eski hem de yeni rakamlarla sayfa numaraları verilirken hatalar yapılmasından kaynaklanmaktadır. Sayfa 522-523 yeni rakamlarla numaralandırılmış boş sayfa olmasına karşın eski rakamlarla sayfa numarası verilmeden geçilmiştir. Aynı durum sayfa 526-527 için de geçerlidir. Sayfa 879-880 için eski rakamlarla 446 yazılması gerekirken mükerrer olarak yine 445 kaydedilmiştir. Son olarak yeni rakamlar ile 1098-1099 sayfa numaraları mükerrer olarak iki kere verilmiştir.

⁵ “...ber müceb-i fermân-ı ‘âlî tahrîr şöd el-vâki’ fi evâil-i şehr-i cemâziye’l-ülâ sene isnâ ve hamsîn ve elf” (BOA.MAD. 5152, s. 2).

⁶ Cafer Efendi hakkında bilgi için bkz. Ümit Kılıç, “Erzurum’da Câfer Efendi Vakfı”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 41, Erzurum 2009, s. 173-187. Cafer Efendi, Evliya Çelebi Seyahatnamesinde “muharrir-i vilâyet” olarak geçmektedir, “Buradan yine garba sahrâlar içre giderek (Pasin) karyesine geldik. Üç yüz hâneli köydür. Erzurum’da, muharrir-i vilâyet Cafer Efendi’nin ze’âmetidir” (Evliya Çelebi, **Seyahatname**, C. 2, 1314, s. 340). Evliya Çelebi’de ayrıca Cafer Efendi köyünden bahsedilmektedir, “Buradan şarka (3) sa’âde (Cafer Efendi) karyesine geldik. Bunda bize Cafer Efendi bir ziyâfet-i ‘azîme idüb paşaya bir at, üç gulâm, üç kise hedâyâ virdi” (Evliya Çelebi, **Seyahatname**, C. 2, 1314, s. 220).

⁷ Cafer Efendi tarafından hazırlanan defterler, BOA.MAD. 299, BOA.MAD. 7521, BOA.MAD. 2929’dur (Mehmet İnbaşı, **Tortum Sancağı (1549-1650)**, Yeditepe yay., İstanbul 2008, s. 15).

sayfaları arasında bulunmaktadır. ‘Avârız defteri ile mukayese için kullanılan 46 numaralı tahrir defteri 1591 tarihini taşımakta olup Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi’nde bulunmaktadır. Bu defterde Koğans Bayburt’a bağlı nahiye, Yağmurderesi ise Koğans’a tâbi nahiye olarak kaydedilmiştir (TKGM.KKA.TD. 46: 132 a-165 a ve 165 b-168 b).

I. Koğans Kazasının İdari ve Nüfus Yapısı (1591-1642)

Çalışma sahası, Giresun dağları ve Soğanlı dağlarının batı uçları arasında Harşit çayı ve kollarının vadileri içerisinde bulunan alanı kapsamaktadır. Sahanın güney sınırlarını 2557 metre rakımlı Tersun dağı, 2437 metre yükseltiye sahip Bedni tepe, 2270 metre yükseltili Çimlidağı tepe; kuzey sınırlarını ise 2800 metre yükseltili Ziyaret tepe meydana getirmektedir. Doğuda 2692 metre yükseltili Büyükdağ ve Vavuk dağı, batıda 2637 metre yükseltili tepe ve bu zirvelerden Harşit çayı vadisine doğru uzanan sırt hatları doğu ve batı sınırlarını oluşturur. Harşit çayı arazideki yer şekillerini oluşturan temel jeomorfolojik faktör olarak dikkat çekmektedir. Araştırma sahasında Doğu-Batı uzanışlı olan Harşit çayına güneyden ve kuzeyden katılan dereler ve vadiler temel jeomorfolojik görünümü oluşturur. Güneydeki yüksek dağ sıraları önemli bir doğal ve kültürel engel teşkil etmektedir. Daha güneydeki Kelkit ve Köse’ye geçiş 2010 metre yükseltili Toraman geçidi ve 1910 metre yükseltili Köseadağ geçidi ile mümkündür. Dolayısıyla aynen kuzeyde de benzeri olan bu zirveler hattının Koğans ile güney arasındaki doğal sınırı oluşturması anlaşılır bir durumdur. Nitekim tarih boyunca devletler idari bölüm ayrımında bölgelerin fiziki yapısında mevcut olan dağ, nehir, göl gibi doğal oluşumları kullanmışlardır (Gümüşçü, 2010: 79-104).

Araştırma sahasında yerleşmeler vadilerde ve dağlar üzerindeki aşım düzlükleri üzerinde kurulmuştur. Arazinin çok engebeli oluşu ekonomik faaliyetler için fazla bir seçenek bırakmamaktadır. Vadilerde çoğunlukla meyvecilik ve aşım düzlüklerinde tahıl tarımı yapılmaktadır. Bütün engebeli sahalarda olduğu gibi Koğans’ta da hayvancılık temel ekonomik faaliyettir. Hali hazırda orman alanı olması umulan dağlık alanlarda bahsi geçen yıllarda Cihannümâ’da da ifade edildiği üzere⁸ orman varlığı bulunmaktaydı. Fakat günümüzde sahanın ormanlar açısından fakir olması, geçmiş dönemlerde faal durumdaki madenler için gerekli olan tomruklar nedeniyle ormanların tahrip edilmesinden kaynaklanmış olmalıdır. Türkiye’de dağların doğu batı uzanışlı olması güney-kuzey yönlü ulaşımı olumsuz etkilerken doğu batı uzanışlı dağlar arasındaki vadiler tarih boyunca önemli ulaşım hatlarını oluşturmuşlardır. Ayrıca iç bölgeden kıyılara ulaşan vadiler kuzey güney yönlü çıkış noktaları oluşturmuşlardır. Bu bağlamda Harşit çayı vadisi de tarih boyunca Karadeniz’e önemli bir geçiş güzergahı oluşturmuştur. Nitekim sadece Koğans sınırları içerisinde bulunan pek çok hanın varlığı⁹ bunun bir göstergesi sayılabilir. Trabzon-Erzurum ulaşımı açısından günümüzde de Harşit çayı vadisi çok önemlidir.

⁸ “... bu nâhiye dağlık ve ormanlıktır.” (Kâtip Çelebi, *Cihânnümâ*, İstanbul 1145, s. 424).

⁹ Geçit Hanı, Akçahisar Hanı, Güvercin Hanı, Çerçi Hanı vs., bk 1/100.000 ölçekli harita H 43 nolu pafta.

Çalışma sahasının fiziki yapısıyla ilgili verilen bu bilgilerden sonra 17. yüzyıl Koğans'ına dönülecek olursa, 1642 yılında Koğans kazasında Koğans kalesi hariç, 82 köy¹⁰ ve 3 mezra bulunmaktadır. Bu köylerden üçünde (Süle, Vavuk, Göz Odası) nüfus mevcut değildir. 1642 yılındaki bu veriler 16. yüzyılın Koğans kazasına ait son mufassal tahriri olan 1591 yılı kayıtları ile mukayese edildiği zaman kayıtlı yerleşme sayısının 1591 yılında daha fazla olduğu görülmektedir. Nitekim, 16. yüzyılın sonlarında Koğans ve Yağmurderesi¹¹ nahiyelerinde toplam 132 yerleşme kayıtlıdır. Koğans nahiyesinde 75 köy, 21 mezra bulunurken; Yağmurderesi nahiyesinde 30 köy ile 6 mezra kayıtlıdır. Her iki nahiyede mezzalar nüfus barındırmazken, Koğans nahiyesinde Kızlar Sini, Yağmurderesi nahiyesinde ise diğer ismi Kanlık olan Çekülükala köylerinde nüfus mevcut değildir. Dolayısıyla Yağmurderesi ve Koğans nahiyelerinde köy toplamı 105, nüfus barındıran köy sayısı ise 103'dür. 1642 yılında Koğans Kalesi hariç 82 köy ve 3 mezra kayıtlı olup 78 köy ve 3 mezzada nüfus bulunmaktadır. 1591 yılı ile kıyaslandığında 1642 yılında yerleşme sayısında düşüş olduğu görülmektedir (bkz. Tablo II). 1591 ve 1642 yıllarına ait defterlerin her ikisinde de mevcut yerleşme sayısı sadece 70'tir. Dolayısıyla 1591 yılında mezzalar da dahil mevcut 132 yerleşmenin ancak 70'i (% 53'ü), mezzalar kapsam dışı bırakılırsa 105¹² adet köyün ise ancak 67'si (% 64'ü) 1642 yılına ulaşabilmiştir. Nitekim, 1591 yılı tahrir kayıtlarında Koğans nahiyesine bağlı 18 köy, 19 mezra; Yağmurderesi nahiyesine bağlı ise 19 köy, 6 mezra 1642 yılında kayıtlı değildir. Dolayısıyla, 1591 yılından 1642 yılına kadar geçen 51 yılda Koğans kazası köylerinin % 37'si devamlılığını sürdürememiştir. 16. yüzyıl defterlerinde görülmeyen Koğans Kalesi de dahil olmak üzere 16 yerleşmeye¹³ ise ilk defa 1642 yılında rastlanmaktadır.¹⁴ Koğans Kalesi de dahil olmak üzere 85 yerleşmenin %93 oranı ile lokalizasyonu yapılmıştır. Bunlardan 10 yerleşme günümüze mevki ismi olarak gelmiş iken geri kalanlar köy olarak mevcudiyetlerini halen devam ettirmektedir. Lokalizasyonu yapılamayan ise 6 yerleşme bulunmaktadır. Defterdeki köy kayıtlarının sıralamasına bakıldığında

¹⁰ Selseki ve Güvercinlik köyleri bir arada yazılmıştır. Bu kayıttaki köyler sadece köy sayısı hesabına ayrı ayrı katılmıştır: "*Karye-i Selseki ma'a karye-i Güvercinlik*" (BOA.MAD. 5152, s. 949).

¹¹ 1591 yılı tahririnde Koğans ve Yağmurderesi ayrı ayrı nahiyeler olarak kaydedilmişlerdir. Fakat Yağmurderesi Koğans'a tâbi olarak zikredilmiştir. 1642 yılında ise Koğans kaza olarak kaydedilmiştir. Bu defterde Yağmurderesi Nahiyesi ismen yer almamasına rağmen, 1591 yılında kendine bağlı köyler kayıtlıdır. Sadece idari üst birim olarak ortadan kaldırılmıştır.

¹² 1642 yılına ulaşan 67 köy ile Koğans ve Yağmurderesi'nden 1642 yılına ulaşmayan 37 köyün toplamı 104'tür. 1591 yılında Koğans'a bağlı Kitre-i Küçük ve Kitre-i Büzürk isimli iki köy 1642'de Kitre adıyla birleştirilmiş gözükmektedir. Dolayısıyla aradaki bir fark bundan kaynaklanmaktadır.

¹³ Bunlar Arduç, Balahor, Hacı Kendi, Göz Odası, Kaba Kilise, Kala Taş, Keşiş Kendi, Kırıklı, Lorgas, Ulu Kal'a, Zugi, Zibahor nam-ı diğer Kurdoğlu, Manan Kendi, Aşağı Sobran, Türkmenler köyleridir.

¹⁴ Benzer durum Tokat'ta da yaşanmıştır. 1574-1629 yılları arasında 86 köyün terk edildiği, 1629-1643 yılları arasında ise 36 yeni köyün kurulduğu görülmektedir. Pek çok köyün ise önemli ölçüde nüfus kaybettiği anlaşılmaktadır. Ali Açık, yeni kurulan köylerin daha önce terk edilmiş köylerin yerine kurulmuş olabileceğini ifade etmektedir (Ali Açık, "Tokat Örneğinde XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Sosyal Yapısındaki Buhran", **Türkler**, X, Yeni Türkiye Yay., s. 349).

mevcut köylerin coğrafi şartlar nedeniyle¹⁵ beş ayrı grupta kaydedildiği anlaşılabilir. Köylerin kayıt sıralamasına bakıldığında önce 16. yüzyılda Yağmurderesi Nahiyesinin bulunduğu alanın,¹⁶ akabinde Akpınar köyü ve çevresinin,¹⁷ daha sonra ise Yeni yol köyü ve çevresinin¹⁸ kayıtları tutulmuştur. Dördüncü olarak Dağteke köyü ve çevresi¹⁹ ve beşinci olarak ise Çalık köyü ve çevresi²⁰ kaydedilmiştir. Buradan hareketle 1/100.000 ölçekli ilgili harita paftalarının taranmasına rağmen lokalizasyonu yapılamayan Hacıkendi köyünün, Akpınar ve çevresinin kaydedildiği ikinci grup yerleşmeler yakınında bulunması gerekir. Şeyhderesi ve Gözodası köylerinin, Yeni yol ve çevresinin kaydedildiği üçüncü grup, Yitirmez köyünün Dağteke köyü ve çevresinin yazıldığı dördüncü grup ve Vavuk ile Senkim köylerinin ise Çalık köyü ve çevresinin kaydedildiği beşinci grup yerleşmeler arasında olması gerekir.

1642 yılına gelindiğinde 1591'e oranla yerleşim birimlerinin % 37 azalmasında bölgede yaşanan kargaşaların etkisinden söz edilebilir. Bu bağlamda şark seferleri, Celali isyanları ve Abaza Mehmed Paşa isyanları örnek verilebilir. Bir diğer önemli etken ise bölgede yeni açılmış olan madenlerin işlevsellik

¹⁵ Birinci grup yerleşmeler ile ikinci grup yerleşmeler arasında Kostandağı Geçidi bulunmaktadır. İkinci grup yerleşmeler ile üçüncü grup yerleşmeleri ayıran Yayla Deresi'dir Üçüncü grup yerleşmeler ile dördüncü grup yerleşmeleri ayıran Harşit Çayı'dır. Dördüncü grup yerleşmeler ile beşinci grup yerleşmeleri ayıran ise Harşit Çayı'na akan ufak derelerdir. Bu ayrım sırasında bir iki köy bahsi geçen sınırın hemen öteki tarafında kalmaktadır. Fakat bu ayrım sırasında köylerin şu anki mevcut yerleşim yerine göre hareket edildiği göz önüne alınmalıdır. Gümüşhane bölgesinin coğrafi yapısı gereği doğal afetlere müsait bir yapısı vardır (Alpaslan Demir-Esat Aktaş, "Gümüşhane Sancağı'nda Doğal Afetler (1888-1910)", *ÖTAM*, S. 24, Ankara 2010, s. 21-53). Buna bağlı olarak da bazı köylerin yerleri değişebilmektedir. Örneğin, Akçahisar köyü bu gün Gümüşhane-Bayburt yolu kenarında konumlanmış olmasına rağmen 1972 yılından önceki yerleşim yeri şu anki yerinden 3 km yukarıda idi. Yaşanan sel felaketi sonrası 1972 yılında köyün yeri değiştirilmiştir.

¹⁶ İkiz (*parantez içindekiler günümüzdeki adı*, İkiz), Yuvalı-ı Ulya (Yukarı Yuvalı), Bandamil (Beşoba), Bankal (Beşoba ve Yağmurderesi arasında mevki), Balahor (Akocak), Gavras (Kayabaşı), Çorak (Çorak), Yapaz (Esenler), Keşişkendi (Yağmurdere'nin merkezi), Şebhâne (Şephâne), Aşağı Yuvalı (Aşağı Yuvalı), Zugi (Aşağı Yuvalı ve Yukarı Yuvalı arasında mevki), Bandarlık (Bandırlık), İncesu (İncesu).

¹⁷ Ağpınar (Akpınar), Hacıkendi (?), Demirviran (Demirören), Arduc (Ardıç), Handut (Akhisar ve Söğütağıl arasında mevki), Kabaklı (Kabaköy), Arabdere (Erdemler), Adilşe (Ballıca), Tanira (Süngübayır), Tandırlık (Tandırlık), Orta Ağasar (Akhisar), Baş Ağasar (Akhisar), Söğüdağıl (Söğütağıl), Veyserni (Yayladere), Kalataş (Kaletaş), Dölek (Dölek), Sobran (Arzular), Aşağı Sobran (Arzular).

¹⁸ Meyhazar (Yeni yol), Kermud-ı süfla (Kocapınar), Kermud-ı ulya (Kocapınar), Pirahmed (Pirahmet), Şeyhderesi (?), Bağçecik (Bahçecik), Gözodası (?), Lari (Yitirmez), Meri (Harmancık).

¹⁹ Koğ-ı ulya (Dağteke), Koğ-ı süfla (Olukdere), Tezene-i süfla (Aşağı Alıçlı), Ulukala (Yenköy'de mevki), Kızılcaköy (Kızılca), Perek (Çayırardı), Hahir (Kazantaş), Kırıklı (Kırıklı), Gökçekilise (Gökçeşinar), Zibahor nâm-ı diğer Kurdoğlu (Kurtoğlu), Selseki (Tekke), Yitirmez (?), Türkmenler (Tekke merkez mahallesi), İreksene (Çaltılı), Vank (Avşarbeyli), Bolodor (Üçkol).

²⁰ Çalık (Çalık), Çaçı (Çerçi), Kitre (Kitre), Varyemez (Kocayokuş yakınlarında mevki), Tarhanas (Kocayokuş), Çaçı-ı süfla (Çerçi), Duymadık (Duymadık), Kılıçviran (Kılıçören), Vavuk (?), Karamusa (Akçahisar yakınlarında mevki), Senkim (?), Manasoğlu (Nazlıçayır yakınlarında mevki), Lorgas (Nazlıçayır), Doyduk (Sarginkaya veya Tamzı yakınlarında mevki), Hur-ı süfla (Beyçam), Hur-ı ulya (Beyçam), Manankendi (Akçahisar ve Yenice arasında mevki), Yence (Yenice), Ağaçhisar (Akçahisar), Tağnis (Sarginkaya), Zimon (Akgedik), Rabat (Koğans kalesi civarında mevki), Tamzı (Tamzı), Moc (Düğün yazı), Geçid (Geçitköy), Biyalı (Pehlivantaş), Süle (Süle).

kazanarak nüfus çekmiş olmasıdır (Pamuk, 2009: 124). Esasında coğrafi nedenlerle bölge halkının tarımsal üretim açısından çok fazla alternatifi olmadığı tahrir kayıtlarından anlaşılabilir. Tahrir defterlerine göre Koğans'ın 16. yüzyıl tarımsal ekonomisi buğday ve arpa temelli olup köylülerin tarım dışındaki üretim faaliyetleri az miktardaki arıcılık ve küçük baş hayvan yetiştiriciliği üzerinedir.²¹ Bölgenin fiziki yapısı tarımsal üretimi olumsuz etkilemiş olsa da, köylülerin devlet adına doğancılık, madencilik veya derbentçilik gibi görevler üstlenmeleri karşılığında vergi muafiyeti sağlamaları önemli bir avantajdı. Fakat 17. yüzyıla gelindiğinde, değişen şartlar gereği devlet adına bahsi geçen hizmetleri yapanların sayısında azaltılmaya gidilmiş olmasına (BOA.MAD. 5152, s. 963-964) bağlı olarak vergi muafiyeti elinden alınmış olan köylülerden bir kısmının geçim kaygısıyla bölgeyi terk etmiş olabileceği akla yatkındır. Nitekim bütün bu nedenlerle bölge 1591 yılı kayıtlarına kıyasla nüfus kaybetmiş ve buna bağlı olarak da boş ve harâp konuma gelen yerleşmeler ortadan kalkmış olmalıdır. Bunun ip uçları 1642 yılı kayıtlarında görülebilir. Nitekim nüfus barındırmayan Gözodası köyünde mevcut olan çiftlik bedel-i 'avâriz ile Çağırğan Baba evladından es-Seyyid Ebubekir veled-i Hacı Şeyh'e verilmiştir (BOA.MAD. 5152, s. 942). Keza nüfus barındırmayan Vavuh köyündeki çiftlik de yine bedel-i 'avâriz ile Çağırğan Baba evladından Seyyid Şeyh Ömer'e kaydedilmiştir (BOA.MAD. 5152, s. 956). Her iki kayıta da "hâli ve harâbe" ifadesi bulunmaktadır. Özellikle Göz Odası köyüne ait kayıta geçen "*merd-i karye-i merkûm hâli ve harâbe olub*" ifadesi köy nüfusunun dağıldığının göstergesidir.²² Devletin bu iki çiftliği de Çağırğan Baba zaviyesi mensuplarına vermiş olması nüfuslarını kaybetmiş olan bu köyleri şenletme çabası olarak değerlendirilebilir. Nitekim pek çok tahrir defterinde harap ve boş kalmış yerleşmelerin "*şeneldüb âyende ve revendeye hıdmet etmek için*" zaviye mensuplarına verildiği görülmektedir (Demir, 2006: 127). Bu şekilde, Koğans Kazası'nın üç köyünde görülen zürâ' kayıtları da devletin şen ve âbâd etme yanında ekilebilir vasıftaki toprakları kaybetmeme çabası olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Hur-ı süfla köyünde, köy sakinleri dışında, yakın iki köyden dört adet zürâ' yani çiftçi kaydedilmiştir. Bu çiftçilerden biri Moc, diğer üçü ise Hur-ı Ulya köylerinde kayıtlı kişilerdir (BOA.MAD. 5152: 958). Nüfus olarak boş durumdaki Süle köyünde ise zürâ' olarak kaydedilmiş olan on kişi bulunmaktadır. Sadece bir kişide "*kethüdâ-i kal'a-i Koğans*" açıklaması bulunmakta olup diğer kişilerde hangi köyden olduklarına dair bir açıklama yoktur. İsimler tarandığında bahsi geçen on kişiden altısının Koğans Kalesi görevlilerinden olduğu anlaşılmaktadır (BOA.MAD. 5152: 926). Diğer dört çiftçinin hangi köyde kayıtlı olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bahsi geçen şahısların Koğans Kazası'nda kayıtlı şahıs isimleri ile bir benzerlikleri yoktur. Zürâ' olarak kaydedilen isimlerden birinde "*dizdâr*" olduğuna dair kayıt bulunmasına karşın, Koğans Kazası'nda kayıtlı sadece

²¹ BOA.TD. 60, s. 214-228; BOA. TD. 966, s. 277-302; TKGM. KKA. TD. 46, vrk. 132 a-168 b.

²² Çevre kazalarda da benzer şekilde nüfusu dağılan köyler bulunmaktadır. Örneğin, 1642 yılı kayıtlarında Şiran Kazası'nın Persut köyü de hâli ve harâbe olarak kaydedilmiştir (Eyüp Kul, a.g.m., s. 276). Ayrıca Gümüşhane (Torul) Kazasına bağlı Mavernas ve Avliyana köyleri de terk edilmiştir (Bilgehan Pamuk, a.g.m., s. 124).

bir dizdâr olup iki isim arasında da bir benzerlik mevcut değildir. Bu kişilerin yakın başka kazalardan olmaları muhtemeldir. Nitekim, Zimon köyünde Tercan Kazası'na bağlı Çamur köyünden bir zürrâ' kaydedilmiştir (BOA.MAD. 5152: 961). Bahsi geçen şahıs Çamur köyünde de (BOA.MAD. 5152: 455) kayıtlı olup, Koğans Kazası'ndaki kaydından farklı olarak, isminin yanında “*meremmetçi-i câmi'-i karye-i mezbûre*” (BOA.MAD. 5152: 455) ifadesi bulunmaktadır.²³

Nüfus açısından 1591 ile 1642 yılı Koğans'ı ele alındığında ise durum şu şekildedir: Koğans ve Yağmurderesi nahiyelerinin 1591 yılında toplam 2807 vergi neferi nüfusu bulunmaktadır. Bu nüfusun 489'u (% 17) Müslüman, 2318'i (% 83) gayrimüslimdir.²⁴ 1642 yılında ise Koğans Kazasında kayıtlı 928 vergi neferi nüfusun 677'si Müslümanlardan, 251'i ise gayrimüslimlerden müteşekkildir. Buna göre, Koğans kazasının %73'ünü Müslümanlar, %27'sini ise gayrimüslimler oluşturmaktaydı. Gayrimüslim nüfusta yaşanan bu sayısal düşüş sadece Koğans'a özgü olmayıp, Koğans Kazası yakınlarında bulunan Bayburt (İnbaşı, 2007: 89-118) ve Erzincan (İnbaşı, 2009: 189-214) için de geçerlidir. Fakat tahrirler çerçevesinde 16. yüzyılda hesaplanan nüfus artışının aksine, ‘avârız ve cizye defterlerine göre 17. yüzyılda görülen nüfus azalması tartışma konusu olmuştur. Bu durum kimi araştırmacılar tarafından bir “*kriz*” olarak nitelendirilmişse de buna karşı çıkanlar temelde kaynakların demografik olarak güvenilirliğini sorgulamış ve azalmanın göç, göçebelige dönüş veya İslamlaşmaya bağlı “sözde” bir düşüş olabileceğini ifade etmişlerdir (Özel, 2006: 224).

Tablo I: 1591-1642 Yıllarına Ait Koğans Kazası Nefer Bilgileri

Tarih	Toplam Nefer	Müslim Nefer	Gayrimüslim Nefer
1591	2807	489	2318
1642	928	677	251
Yıllık Nüfus Artış Hızı %o (binde)	-21,47	6,35	-42,66

Nüfus sayısında yaşanan değişimlerin değerlendirilmesinde yıllık nüfus artış hızı önem arz etmektedir. 16. yüzyıl için Anadolu'da öngörülen yıllık nüfus

²³ Bugün Kelkit ilçesi sınırları içerisinde bulunan Çamur köyü, Gümüşhane, Bayburt ve Erzincan sınırlarının kesiştiği tarafa düşmekte olup Kelkit'in merkeze en uzak köylerinden biridir. Çamur köyü, hem Arab ve Acem yolu üzerinde bulunması hem de büyük evliya ve şeyhlerden Şeyh Kasım Tayyarî'nin mezarının bulunması ve köyden elde edilen mahsulatin gelip geçenlere sarfedilmesi dolayısıyla her türlü vergiden muaf tutulmuştur (BOA.MAD. 5152, s. 455). Şeyh Kasım'ın türbesi ile ilgili olarak bkz. Haldun Özkan, “Gümüşhane'de Osmanlı Dönemi Türbeleri”, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 41, Erzurum 2009, s. 154-157.

²⁴ 1591 yılında Koğans nahiyesinde kayıtlı 1939 vergi neferi nüfusun 447'si Müslüman, 1492'si gayrimüslimdir. Yağmurderesi Nahiyesinde ise kayıtlı 868 vergi neferi nüfusun 42'si Müslüman, 826'si gayrimüslimdir.

artış hızı ‰ (binde) 10-15 dolayındadır. Yıllık nüfus artış hızı bu aralığın altında ya da üstünde olan yerleşmelerin nüfus değerlendirilmesinde bu nokta göz önünde bulundurulmalıdır (Demir, 2009: 18). Dolayısıyla yerleşme sayılarında görülen önemli değişimin bir benzeri nüfusta da görülmekte olup, 1591 yılı ile kıyaslandığında aradan geçen 51 yılda nüfusun hem sayısal hem de dini yapı oranlamasında ciddi bir değişim olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, 1591 tahririnde nüfus barındırdığı kaydedilen 102 yerleşme içerisinde yalnız Müslüman nüfusun yaşadığı bir, yalnız gayrimüslim nüfusun meskun olduğu 47 yerleşme vardı. 54 yerleşmede ise Müslim ve gayrimüslim bir arada yaşamaktaydı. Bunlardan 3'ünde Müslim ve gayrimüslim vergi nüfusu eşit iken 13'ünde Müslüman, 38'inde ise gayrimüslim nüfus çoğunlukta idi. 1642 yılında ise Koğans kazasında Koğans kalesi hariç, 82 köy ve 3 mezra kayıtlıdır. Bunlardan 3 köyde (Süle, Vavuk, Göz Odası) nüfus bulunmamaktadır. Koğans kalesi de dahil olmak üzere içinde nüfus barındıran 40 yerleşmede yalnız Müslümanlar, 6 yerleşmede ise (Meri, Lari, Bankal, Bandarlak, Baş Ağasar, Moç) yalnız gayrimüslimler meskundur. Geri kalan 36 yerleşmede ise Müslim ve gayrimüslimlerin beraber yaşadıkları görülmektedir. Her iki dine mensup halkın beraber yaşadığı 36 yerleşmedeki nüfusun dini yapısı ise şu şekildedir: İki vergi neferi bulunan Manan Kendi ve dört vergi neferi bulunan Şebhâne köylerinde Müslüman ve gayrimüslimler vergi neferi nüfus olarak eşit durumda iken, 15 yerleşmede gayrimüslimler, 19 yerleşmede ise Müslümanlar vergi neferi nüfus olarak çoğunluğu teşkil etmektedir (bkz. Tablo II).

Tablo II: 1591-1642 Yıllarına Ait Koğans Kazası Yerleşmeleri İstatistiği

Tarih	Toplam Yerleşme	Meskun Toplam Yerleşme	Müslüman Bulunan Yerleşme	Gebran Bulunan Yerleşme	Sadece Müslim	Sadece Gebran	Ortak Yerleşme			
							Adet	Müslim +	Gebran +	Eşit
1591	132	102	55	101	1	47	54	13	38	3
1642	86	82	76	42	40	6	36	19	15	2

Koğans Kazası'nda 1591 ile 1642 yılı kayıtlarına göre devamlılık sağlayamayan yani 1591 tahririnde mevcut olan fakat 1642 tarihli defterde görülmeyen yerleşmelerde 1591 yılı kayıtlarına göre 58 nefer Müslüman, 641 gayrimüslim yaşamaktaydı. Özellikle gayrimüslimlerin bölgede meydana gelen istikrarsızlığa bağlı olarak köylerini terk edip daha güvenli başka bölgelere göç ettiği söylenebilir. Bu durum aslında yadsınamayacak bir olgudur. Nitekim Osmanlı-Safevi mücadelesinin hüküm sürdüğü alanlardan Osmanlı toprakları içerisinde istikrarın hakim olduğu bölgelere özellikle gayrimüslim göçlerin vuku bulunduğu bilinmektedir (Demir, 2011 b: 57).

Koğans'a bağlı köylerden bazılarının çeşitli mu'âfiyetleri olduğu 1642 tarihli defterde ifade edilmektedir. Örneğin Kal'a-i Nefs-i Koğans'ta kayıtlı 25

nefer, kale bekçisi olmaları dolayısıyla ‘avârizdan mu’âf tutulmuşlardır.²⁵ Şeyh Deresi köyünde kayıtlı 58 nefer ise madenci olmaları nedeniyle ‘avârizdan mu’âftır.²⁶ Tezene-i Süflâ köyünde kayıtlı toplam 8 kişi askeri sınıfa mensup olmaları dolayısıyla ‘avâriz vergisi kapsamı dışında tutulmuştur.²⁷ Bir arada kaydedilmiş olan Selseki ve Güvercinlik köylerinde kayıtlı 23 kişinin mu’âfiyetleri ise Selseki köyünde Çağırğan Baba’nın zaviyesi ve mezarının bulunması yanında gelip geçenlere kolaylık sağlayan bir merkez olması ile ilgilidir. Nitekim deftere düşülen kayıтта mîrîye ve fukaraya yararlılıkları dolayısıyla vergilerden mu’âf tutuldukları belirtilmektedir.²⁸ Çağırğan Baba zaviyesinin bölgede harap durumdaki ziraat alanlarının tekrar üretime kazandırılması yönünde de faaliyetleri bulunmaktadır. Bu bağlamda, nüfus barındırmayan Göz Odası köyünde harap konumdaki çiftlik 80 akçe ‘avâriz bedeli ile Çağırğan Baba evladından es-Seyyid Ebubekir tasarrufuna verilmiştir.²⁹ Keza nüfus barındırmayan Vavuk köyündeki çiftlik de harap durumda olması hasebiyle 120 akçe ‘avâriz bedeli ile Çağırğan Baba evladından Seyyid Şeyh Ömer üzerine kaydedilmiştir.³⁰ Zimon köyünden yedi kişinin mu’âfiyetleri ise köyde bulunan cami ve çeşmeye hizmet etmelerinden kaynaklanmaktadır.³¹

²⁵ “Kal’a-i nefsi Koğans kal’a-i mezbûrda sâkin olanlar kal’a bekçisi olub ‘avâriz kabûl eder emlâkları olmamağla kadîmden hâne-i ‘avâriz viregelmeyüb kal’a bekçisi oldukları üslûb-ı sâbık üzere hâlen dahi kayd olundu” (BOA.MAD. 5152, s. 926).

²⁶ “Karye-i Şeyh Deresi, karye-i mezbûrenin re’âyaları Gümüştane’nin kadîmi ma’dencisidir hâneye dâhil değildir” (BOA.MAD. 5152, s. 940).

²⁷ “Karye-i Tezene-i Süflâ, karye-i mezbûrun hâne-i ‘avâriz çeker re’âyası olmayub içinde sâkin olan ‘askerî olub karye-i mezbûrda binâ olunan câmi’in imâm ve hatîb ve vazîfelerün kendü mâllarından virmek üzere der ‘uhde idûb vech-i meşrûh üzere karye-i mezbûr hâneye dâhil olmadığı deftere kayd olundu” (BOA.MAD. 5152, s. 945).

²⁸ “Karye-i mezbûrân Çağırğan Baba (nevverallahu merkadeh)’nun evkâfi ve zâviyesi olub ve medfûn olduğu mekânı olduğundan gayri âyende ve revendenin mürûgâhu ve Güvercinlik nâm karye dahi evkâfından olmağla ‘avâriz-ı dîvâniyye ve tekâlîfi ‘örfiyyeden mu’âf olduklarına ma’mûlün bihâ sûret-i defterleri ve mu’âfnâme-i hümâyûnları olub üzerlerine edâsı lâzım gelen hîdmetleri edâ idûb ve hîdmetleri mîrîye ve fukarâya nâfi’ ise mu’âfların mu’âfiyetini ibkâ olunmak fermân olunmağla zâviye-i mezbûre şeyhi olan Seyyid Şeyh ‘Ömer zîde salâhu kemâ-yenbagi hîdmet-i meşîhât edâ idûb ve hîdmete her vechile mîrîye ve fukarâya nâfi’ olmağın mu’âfiyetleri ber-müceb-i emr-i ‘âli ibkâ olub ‘avâriz-ı dîvâniyye ve tekâlîfi ‘örfiyyeden ve şakkadan ve cüz’i ve küllisinden mu’âf olmak üzere deftere kayd olundu” (BOA.MAD. 5152, s. 949).

²⁹ “Çiftlik-i es-seyyid Ebûbekir veled-i Hacı Şeyh ‘an evlâd-ı Çağırğan Baba nevverallahu merkadehu bundan akdem çiftlik-i mezbûru karye-i mezbûr sakinlerinden Yunak nam zimmi mutasarrîf iken merd-i karye-i merkûm hâlî ve harâbe olub kimesnenin tasarrufunda bulunmayub hâne tahrîri mahallinde müşârûn-ileyh Seyyid Ebûbekir behresiyle bedel-i ‘avâriz seksen akçe virmek üzere ta’ahhüd ve kabûl eyleyüb ol vechle ta’ahhüdü mîrîye tâbi’ olmağla deftere kayd olundu” (BOA.MAD. 5152, s. 942).

³⁰ “Çiftlik der tasarruf-ı Seyyid Şeyh ‘Ömer evlâd-ı Hazret-i Çağırğan Baba ber vech-i maktû’ berâ-yı bedel-i hâne-i ‘avâriz fî sene nakdiye 120. Zikr olunan çiftlik hâlen müceddeden fermân olunan hâne tahririnde kimesne üzerinde bulunmayub hâlî ve harâbe olub bedel-i ‘avâriz senede yüz yirmi akça mîrîye ber vech-i maktû’ teslim itmek üzere mevlânâ-yı mezbûr kabûl itmeğın mîrîye nâfi’ olmağla üzerine tahrîr olundu” (BOA.MAD. 5152, s. 956).

³¹ “Hânehâ-i hademe-i câmi’ ve çeşme-i karye-i mezbûr, mezkûrlar karye-i mezbûrede vâki’ câmi’-i şerîfe ve çeşmeye hîdmet itmek şartıyla hâneye dâhil olmadığı deftere kayd olundu” (BOA.MAD. 5152, s. 960).

16. yüzyıldan 17. yüzyıla geçiş sürecinde Gümüşhane bölgesinde sıkıntılar yaşandığı muhakkaktır. 1591 yılında Koğans ve Yağmurderesi nahiyelerinde rüsûm-ı ‘avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i ‘örfiyeden mu’âf (TKGM.KKA.TD. 46: 166 b) 156 gayrimüslim ve 31 Müslüman olmak üzere toplam 187 bazdârân yani doğancı bulunurken, 1642 yılında Tarhanas köyünde iki müslüman ile bir gayrimüslim (BOA.MAD. 5152: 955) ve Zimon köyünde iki müslüman olmak (BOA.MAD. 5152: 960-961) üzere beş doğancı kaydı vardır. 1591 yılında Bayburd ve çevresinde doğancı sayısının en fazla olduğu alan Koğans nahiyesidir. Bu durum bölgenin coğrafi yapısının bu iş için uygunluğu ile açıklanabilir.³² Aradan geçen 51 yılda doğancı sayısının bu kadar düşmesinin nedeni “doğancı olmak zarar deyü” doğancıların bu görevden vazgeçmelerinden kaynaklanmaktadır.³³ Benzer durum, kaza sınırları içerisindeki derbentçiler için de söz konusudur. Daha önce Trabzon ile Gümüşhane arasındaki beş, altı menzil için 20 köy derbentçi ve köprücü olarak görev yapmakta iken yapılan teftişte 7 köyün bu iş için yeterli olduğu anlaşılmıştır (BOA.MAD. 5152: 9963).

1642 yılında bölgedeki en kalabalık köy vergilendirilebilir nüfus bazında kayıtlı 58 kişi ile, lokalizasyonu yapılamayan, Şeyh Deresi’dir. Lokalizasyonunun yapılamamasının nedeni bu köyün reayasının madenci olmasıdır.³⁴ Madenlerin kapanmasına binaen köyün ortadan kalkmış olması kuvvetle muhtemeldir. Şeyh Deresi’ni 37 kişi ile Kitre ve 34 kişi ile Zimon takip etmektedir.

II. 1642 Yılında Koğans Kazası’nda Toplum

Askeri Zümre

1642 yılında Koğans kazasında kayıtlı 928 kişinin 170’i askeri zümreye dahildir. Askeri zümrenin toplam kayıtlı kişi sayısına oranı % 18’dir. Sayıca en kalabalık askeri zümre 86 kişi ile “erbâb-ı timâr” olarak kaydedilen tımar sahipleridir. Bunları 25 kişi ile Koğans kalesinin bekçileri ve 22 kişi ile sipahiler takip etmektedir. Torul, Koğans ve Bayburt kaleleri müstahfızlarından toplam 6 kişi de Koğans kazası içerisinde kaydedilmişlerdir. Ayrıca askeri zümre içerisinde beşe, cebeci, zaim, merd-i kale ve bekçiyân olarak kaydedilen kişiler de bulunmaktadır (bkz. Tablo III).

³² Nitekim Kâtip Çelebi’nin Cihannüma’sında Koğans ve Yağmurderesi için şu kayıt bulunmaktadır: “Kovanis kal’ası Murad Hân ocağıdır. Erzurum Paşası tarafından su-başı oturur yanından bir küçük nehir geçer bu nâhiye dağlık ve ormanlıktır. Yağmurderesi bu nâhiye dahi dağlık ve ormanlıktır”, bkz. Kâtip Çelebi, **Cihannümâ**, İstanbul 1145, s. 424. Koğans’ın anlatıldığı bu kısım Kâtip Çelebi tarafından yazılmamıştır. Kâtip Çelebi’nin vefatı üzerine kaldığı yerden İbrahim Müteferrika devam etmiştir, bkz. Selahattin Tozlu, “Gümüşhane Adı Hakkında (Siyasi Tarih ve Yerleşme Tarihi Bakımından)”, **Karadeniz Tarihi Sempozyumu**, 25-26 Mayıs 2005, C. I, Trabzon 2007, s. 368.

³³ “Koğans kazâsı tamâmen hâne-i ‘avâriz tahrîr olub ve doğancı nâmına olan yüz elli mikdârı ev dahi edâ-yı hîdmet eylediklerine ma’mülün bih temessükâtları olmayub hîdmet itmediklerinden gayri beylerbeyiler tarafından doğancılık hîdmeti nâmıyla yigirmi otuz atlı çıkub doğancı olmayan karyeler dahi ol bahâne ile rencide oldukları ecilden kazâ-i mezbûr re’âyâsı beyninde doğancı olmak zarar deyü hüccet idüub doğancı nâmıyla kimesne tahrîr olmayub” (BOA.MAD. 5152, s. 964).

³⁴ “Karye-i mezbûrun re’âyâları Gümüştane’nin kadîmî ma’dencisidir” (BOA.MAD. 5012, s. 940).

1642 yılı ‘avâriz kayıtlarına göre Erzincan Kazası’ nı çalışan Mehmet İnbaşı Erzincan şehrindeki askeri zümrenin oranını % 20 olarak tespit etmiştir. Bu oranın yüksek olduğunu söyleyen İnbaşı, bu durumu Erzincan’ın Osmanlı ordusunun Tebriz, Azerbaycan ve Gürcistan’a yaptığı seferlerde ana yol güzergahında bulunmasına ve bu yolun güvenliğinin sağlanmak istenmesine; ayrıca bölgede yaşanan Abaza Mehmed Paşa’nın³⁵ iki isyanının henüz unutulmamış olmasına bağlamıştır (İnbaşı, 2009: 200). İnbaşı’nın Erzincan için yaptığı bu yorumun Trabzon-Bayburt yol güzergahında bulunan Koğans için de geçerli olduğu söylenebilir.

Dini Görevliler

Koğans Kazası’nda dinî görevler yürüten ve ilmiye sınıfına mensup olarak kaydedilen kişi sayısı 21’dir. Bunların Müslüman nüfusa oranı ise % 3’tür. Bu grup içerisinde en kalabalık olanlar Hz. Peygamber’in soyundan gelen ve sayıları 15 olan seyyidlerdir.³⁶ Seyyidlerin tamamının bulunduğu Selseki³⁷ ve Güvercinlik köyleri beraber kaydedilmiş³⁸ olup Çağırğan Baba evkafına tâbi olmaları hasebiyle de vergilerden mu’âf tutulmuşlardır. Selseki karyesinde Çağırğan Baba’nın zaviyesi ve mezarı bulunmaktadır. Bahsi geçen köyde kaydedilmiş olan Ömer veled-i Hacı Şeyh Efendi isimli şahıs için “*Sâdât-ı izâmdan evlâd-ı Çağırğan Baba*” açıklaması yapılmıştır. Nitekim bu köyde yazılan 23 kişinin 15’inde seyyid olduğuna dair kayıt vardır.

Seyyidler dışında Koğans Kazasında dinî ve ilmiye sınıfına mensup bir kadı, üç imam, bir müezzîn ve bir molla bulunmaktadır. 1642 tarihli defterdeki kayıtlardan Zimon,³⁹ Tezene-i Süfla (BOA.MAD. 5152: 945) ve Koğans Kalesi’nde⁴⁰ caminin var olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Zimon köyünde bulunan çeşme ve caminin hizmetini görme görevi karşılığında yedi kişi ‘avâriz hânesine dahil edilmemiştir. Bu kişilerden Muradhan veled-i Rüstem köyde bulunan caminin müezzini olarak kayıtlıdır. Yine, Zimon köyünde kaydedilmiş olan Molla Bâlî veled-i Polad için Koğans kalesinde bulunan caminin imam ve hatibi olduğu notu düşülmüştür. Tezene-i Süfla köyünde sadece askeri zümreye mensup kişiler kayıtlı olup ‘avâriz vergisine tabi reaya bulunmamaktadır. Bu köy ile ilgili kayıta, köyde bulunan caminin imam, hatip ve diğer görevlilerin ödemelerinin köyde kayıtlı

³⁵ Abaza Mehmet Paşa ve isyanları için bkz. Mücteba İlgürel, “Abaza Paşa”, **TDVİA**, C. 1, İstanbul 1988, s. 11-12. Ayrıca bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. 3/1, TTK. Yay., Ankara 1995, s. 150-153, 164-168.

³⁶ Seyyid ve şerifler hakkında geniş bilgi için bkz. Rüya Kılıç, **Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler**, Kitap Yay., İstanbul 2005.

³⁷ Bu defterde “sin”, “lam”, “sin”, “kef” ve “güzel he” ile yazılan köyün adı “Selseki” olup, 16. yüzyıl tahrir defterlerinde “sin”, “lam”, “sin”, “kef” ve “ye” harfleriyle doğru olarak kayıtlıdır (Alpaslan Demir, “16. Yüzyılda Koğans ...”, s. 141).

³⁸ “*Karye-i Selseki ma’a karye-i Güvercinlik*” (BOA.MAD. 5152, s. 949).

³⁹ “*Hânehâ-i hademe-i câmi’ ve çeşme-i karye-i mezbûr, mezkûrlar karye-i mezbûrede vâki’ câmi’-i şerîfe ve çeşmeye hizmet etmek şartıyla hâneye dâhil olmadığı deftere kayd olundu*” (BOA.MAD. 5152, s. 960-961).

⁴⁰ “*Bâlî veled-i Polad, imâm ve hatîb-i câmi’-i kal’a-i Koğans*” (BOA.MAD. 5152, s. 961).

askeri zümre tarafından yapılacağı belirtilmiş⁴¹ olmasına karşın, imam ya da diğer görevlilere ait bir kayda rastlanmamaktadır. Pir Ahmed köyünde Molla Hamdi veled-i Ömer isimli kişi köyün imamı olarak yazılıdır. Dolayısıyla Pir Ahmed köyünde de bir cami olduğu söylenebilir. Son olarak Güvercinlik ile birlikte yazılan Selseki köyünde bir imam kayıtlıdır.⁴² Bu köyde, Çağırğan Baba'nın zaviyesi bulunması hasebiyle kaydedilmemiş olmasına karşın bir caminin olması doğaldır. Koğans Kazası'nda ilmiye sınıfına mensup olarak Şeyh Deresi köyünde bir molla kayıtlıdır.⁴³ İreksene köyünde ise bir kadı kayıtlıdır (bkz. Tablo IV).⁴⁴

Fakir, Yaşlı ve Özürlüler

Koğans Kazası'nda bazı kişilerin fakir, yaşlı ya da yaşlarına bağlı olarak iş görememelerinden veya bedensel özürlerinden dolayı 'avârizdan mu'âf tutuldukları görülmektedir. Bu çerçevede yaşlı olmaları hasebiyle Arab Dere,⁴⁵ Kitre⁴⁶ ve Zimon⁴⁷ köylerinden birer kişi, mülkü olmamasından dolayı ise Tamzı⁴⁸ köyünden bir kişi 'avârizdan mu'âf tutulmuştur.

Kitre köyünden bir kişi görme engelli,⁴⁹ Kızılca Köy köyünden bir kişi yaralı,⁵⁰ Zibahor köyünden bir kişi ise sağır⁵¹ olmaları nedeniyle vergiden muâf sayılmışlardır (bkz. Tablo V).

Sonuç

1591'den 1642 yılına kadar geçen 51 yıllık süreç zarfında Koğans Kazası'nın kayıtlı nefer bazında nüfusu, % -21,47 yıllık nüfus artış hızı ile, 2807'den 928'e düşmüştür. Toplam neferde düşüş olmasına karşın Müslüman ve gayrimüslim nüfus yapısına bakıldığında düşüşün nedeninin gayrimüslim nüfusta yaşanan azalmadan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Müslüman nefer sayısı, yıllık nüfus artış hızı %0 6,35 gibi düşük bir oran olsa da, 489'dan 677'ye yükselmiş iken kayıtlı gayrimüslim nefer sayısı %0 -42,66 yıllık nüfus artış hızı ile 2318'den 251'e düşmüştür. Koğans Kazası'nda yaşanan bu nüfus azalmasına bağlı olarak yerleşme sayısında da azalma meydana gelmiştir. 1591 yılında köy ve mezra olmak üzere toplam 132 mezra bulunurken, bu sayı 1642 yılında 86'ya düşmüş ve yerleşmelerin % 37'si ortadan kalkmıştır. Koğans Kazası'nda, bu bölgelerin fethi

⁴¹ “Karye-i Tezene-i Süfla karye-i mezbûrun hâne-i avâriz çeker re'âyâsı olmayub içinde sâkin olan askerî olub karye-i mezbûrda binâ olunan câmi'in imâm ve hatîb ve vazîfelerin kendü mallarından virmek üzere der- 'uhde idüb vech-i meşrûh üzere karye-i mezbûr hâneye dâhil olmadığı deftere kayd olundu” (BOA.MAD. 5152, s. 945).

⁴² “Bayram, imâm-ı karye-i mezbûr”, BOA.MAD. 5152, s. 949

⁴³ “Molla Cafer”, BOA.MAD. 5152, s. 940.

⁴⁴ “Molla 'Abdülhalîm veled-i Kara, kâdi” (BOA.MAD. 5152, s. 950).

⁴⁵ “Rüstem veled-i Abdullah, pîr-i fânî ve 'amel-mâdedir”, BOA.MAD. 5152, s. 933.

⁴⁶ “Yusuf veled-i İsmail, pîr olub kisbe kâdir olmamağla hâneye dâhil değildir”, BOA.MAD. 5152, s. 954.

⁴⁷ “Köse Mustafa, pîr-i fânî olmağla hâneye dâhil değildir”, BOA.MAD. 5152, s. 961.

⁴⁸ “Çolak Mehmed Veled, 'avâriz kabul eder mülkü yokdur”, BOA.MAD. 5152, s. 962

⁴⁹ “Yusuf veled-i İsmail, a 'mâ olmağla kisbe kâdir değildir.”, BOA.MAD. 5152, s. 954.

⁵⁰ “Tavil Pir Ali veled-i Muradhan, mecrûh olmağla hâneye dâhil değildir”, BOA.MAD. 5152, s. 946.

⁵¹ “Ali veled-i Abdullah, sağır olub kâr-ı kisbe kâdir olmamağla hâneye dâhil değildir”, BOA.MAD. 5152, s. 948.

akabinde, oluşturulmaya çalışılan güvenli ortamın yansımaları kısmen 1591 yılı tahririnde kendini göstermektedir. 1518 yılı tahriri ile kıyaslandığında 1591 yılı tahririnde bölgede tesis edilen güven ortamının bir yansıması olarak sadece Koğans'da⁵² kayıtlı nefer bazında nüfus % 18 yıllık nüfus artış hızı ile 530'dan 1939'a çıkmıştır. Nüfusta görülen artış tarımsal üretimi de olumlu yönde etkilemiştir. Eldeki verilere göre 17. yüzyıla geçiş sürecinin Koğans Kazası'nı olumsuz olarak etkilediği söylenebilir. Yaşanan kargaşa ortamı, şark seferleri ya da açılan diğer madenlere yöneliş, öte taraftan bazı muafiyetlerin kaldırılması gibi nedenlere bağlı olarak bölge halkının, özellikle de gayrimüslimlerin, bu bölgeyi terk etmiş olması muhtemeldir.

1642 tarihli avarız defterine göre Koğans kazasında kayıtlı 928 kişinin 170'i askeri zümreye dahildir. Askeri zümrenin toplam kayıtlı kişi sayısına oranı ise % 18'dir. Oranın bu kadar yüksek olmasının başlıca nedeni şark seferleri ve yakın dönemde meydana gelen karışıklıklar olmalıdır. Koğans Kazası'nda dinî ve ilmiye sınıfına mensup olarak kaydedilen kişi sayısı 21'dir. Bunların Müslüman nüfusa oranı ise % 3'tür. Bu grup içerisinde en kalabalık olanlar Hz. Peygamber'in soyundan gelen ve sayıları 15 olan seyyidlerdir. Koğans Kazasında 7 kişinin fakir, yaşlı ya da yaşlarına bağlı olarak iş görememelerinden veya bedensel özürlerinden dolayı 'avarızdan mu'âf tutuldukları görülmektedir.

Koğans Kazası'nın, Trabzon-Tebriz ticaret yolu üzerinde bulunmasına rağmen, Osmanlı dönemi içerisinde istikrarlı bir gelişme gösterdiği söylenemez. Her ne kadar Osmanlı fethi sonrası kısmen bir büyüme seyri takip etmişse de, gerek 17. yüzyıla geçiş sürecinde yaşanan sancılar gerekse bölgenin fiziki yapısından kaynaklanan olumsuz etkiler Koğans Kazasının, özellikle gayrimüslim olmak üzere, nüfus kaybetmesine neden olmuştur.

Tablo III: Koğans Kazası Askeri Zümre

Kaza	İdari Birim	İdari Birim Adı	Bekçi-i Kal'a-i Koğans		Erbab-ı Tımar	Müstahfizan-ı Kal'a	Dizdar-ı Kal'a-i Kovans	Merd-i Kal'a	Zaim	Sipahi-yan/zâde	Beşe	Cebeci	Bekçiyan
			Bekçi	Kethüda									
Koğans	Karye	Yuvalı-ı Ulya	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Koğans	Karye	Yapaz	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Koğans	Karye	Tanira	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Koğans	Karye	Ulu Kal'a	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Koğans	Karye	Perek	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Koğans	Karye	Yitirmez	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Koğans	Karye	Varyemez	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Koğans	Karye	Tarhanas	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Koğans	Karye	Hacı Kendi	0	0	2	0	0	0	0	0	0	1	0
Koğans	Mezraa	Demir Viran	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
Koğans	Karye	Arduc	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
Koğans	Karye	Veyserni	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0

⁵² İlk tahrirde Yağmurderesi Nahiyesi kayıtlı olmadığı için burada verilen nefer bilgileri sadece Koğans Nahiyesine aittir.

Koğans	Karye	Pir Ahmed	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	
Koğans	Karye	Koğ-ı Süfla	0	0	1	0	0	0	0	1	1	0	
Koğans	Karye	Gökçe Kilise	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	
Koğans	Karye	Ağaç Hisar	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	
Koğans	Karye	Geçid	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	
Koğans	Karye	Biyalı	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	
Koğans	Karye	Gavras	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	
Koğans	Karye	Söğüd Ağıl	0	0	2	0	0	0	0	0	1	0	
Koğans	Karye	Meyhazar	0	0	1	0	0	0	0	2	0	0	
Koğans	Karye	Ağ Pınar	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	
Koğans	Karye	Duymadık	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	
Koğans	Karye	Kara Musa	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	
Koğans	Karye	Manas Oğlu (Manas Kolu)	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	
Koğans	Karye	Hur-ı Süfla	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	
Koğans	Karye	Koğ-ı Ulya	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	
Koğans	Karye	Hur-ı Ulya	0	0	1	0	0	0	0	2	0	0	
Koğans	Karye	Tağnis	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	
Koğans	Karye	Kaba Kilise	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	
Koğans	Karye	Kılıç Viran	0	0	3	0	0	0	0	1	0	0	
Koğans	Karye	Bağcecik	0	0	2	0	0	0	0	2	0	1	
Koğans	Karye	Hahır	0	0	5	0	0	0	0	0	0	0	
Koğans	Karye	Edişe/Adilşe	0	0	1	1	0	3	0	0	1	0	
Koğans	Karye	Sobran	0	0	5	0	0	0	1	0	0	0	
Koğans	Karye	Kermud-ı Süfla	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	
Koğans	Karye	İreksene (Reksene/Eksane)	0	0	5	1	0	0	0	1	0	0	
Koğans	Karye	Tezene-i Süfla	0	0	4	0	0	0	4	0	0	0	
Koğans	Karye	Çaçı (Çerçi)	0	0	9	0	0	0	1	2	0	0	
Koğans	Kal'a	Kal'a-i Koğans	24	1	0	0	0	0	0	0	0	0	
Koğans	Karye	Göz Odası	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Koğans	Karye	Vavuk	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Koğans	Karye	Süle	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Koğans	Karye	Kızılca Köy	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	
Koğans	Karye	Zibahor nâm-ı diğer Kurd Oğlu	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	
Koğans	Karye	Arab Dere	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	
Koğans	Karye	Tamızı	0	0	0	0	1	0	0	2	0	0	
Koğans	Karye	Kırklı	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	
Koğans	Karye	Kitre	0	0	8	0	0	0	0	1	0	0	
Koğans	Karye	Simon	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	
Koğans	Karye	Selseki ma'a karye-i Güvercinlik	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Koğans	Karye	Şeyh Deresi	0	0	3	0	0	0	0	0	1	0	
Koğans	Karye	Türkmenler	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
TOPLAM			24	1	86	6	1	3	6	22	13	3	5

Tablo IV: Koğans Kazası Dini Görevliler

Kaza	İdari Birim	İdari Birim Adı	Kâdı	İmâm	İmâm ve hatîb	Molla	Seyyid	Mü'ezzin
Koğans	Karye	Pir Ahmed	0	1	0	0	0	0
Koğans	Karye	Şeyh Deresi	0	0	0	1	0	0
Koğans	Karye	Selseki ma'a karye-i Güvercinlik	0	1	0	0	15	0
Koğans	Karye	Zimon	0	0	1	0	0	1
Koğans	Karye	İreksene	1	0	0	0	0	0

Tablo V: Koğans Kazası Fakir, Yaşlı ve Özürlüler

Kaza	İdari Birim	İdari Birim Adı	Pir-i fani ve amelmande	Pir-i fani	Meeruh	Ana	Pir	Sağır	Mülkü Yok
Koğans	Karye	Arab Dere	1	0	0	0	0	0	0
Koğans	Karye	Kızılca Köy	0	0	1	0	0	0	0
Koğans	Karye	Zibahor nâm-ı diğer Kurd Oğlu	0	0	0	0	0	1	0
Koğans	Karye	Kitre	0	0	0	1	1	0	0
Koğans	Karye	Zimon	0	1	0	0	0	0	0
Koğans	Karye	Tamızı	0	0	0	0	0	0	1

Tablo VI: 1591-1642 Tarihlerinde Koğans Kazası Yerleşmeleri ve Nefer Bilgileri

İdari Birim	İdari Birim Adı	Bugünkü Yeri	1591			1642		
			Nefere n	Müs. Nefer	Gebran Nefer	Neferen	Müs. Nefer	Gebran Nefer
Karye	Adilşe (Edişe)	Merkez/ Ballica	10	4	6	11	11	0
Karye	Ağ Pınar (Ak Pınar Viran)	Merkez/ Akpınar	24	11	13	8	8	0
Karye	Ağaç Hisar	Merkez/ Akçahisar	10	8	2	7	7	0
Karye	Arab Dere(si)	Merkez/ Erdemler	27	18	9	17	16	1
Karye	Aşağı Yuvalı	Merkez/Aşağı Yuvalı	40	3	37	3	2	1
Karye	Bağçecik	Merkez/ Bağçecik	19	2	17	12	12	0
Karye	Bandamil (Terendefil)	Merkez/Beşoba	40	0	40	12	5	7
Karye	Bandarlık	Merkez/Bandırılık	25	0	25	4	0	4
Karye	Bankal (Pingal)	Merkez/Beşoba ve Yağmurderesi arasında mevki	38	0	38	7	0	7
Karye	Baş Ağasar (Akhisar-ı Mağaracık-ı Ulya)	Merkez/ Akhisar	17	0	17	3	0	3
Karye	Biyalı (Boyalık)	Merkez/ Pehlivantaş	26	21	5	12	12	0
Mezraa/ Karye	Bolodor	Merkez/ Üçkol	0	0	0	7	5	2
Karye	Çaçı (Çerçi)	Bayburt/Çerçi	57	13	44	31	23	8
Karye	Çaçı (Çerçi)-i Süfla	Bayburt/Çerçi	23	12	11	4	4	0
Karye	Çalık	Merkez/ Çalık	25	7	18	9	7	2
Karye	Çorak Özü (Çorak)	Merkez/ Çorak	47	23	24	15	15	0
Karye/ Mezraa	Demir Viran(ı)	Merkez/ Demirören	19	9	10	3	3	0
Mezraa	Doyduk	Tahnıs yada Tamzı yakınlarında Doyduk mevki	0	0	0	2	2	0
Karye	Dölek	Merkez/ Dölek	27	14	13	12	12	0
Karye	Duymadık	Merkez/ Duymadık	16	7	9	10	6	4
Karye	İreksene (Reksene/Eksane)	Merkez/ Çaltılı	35	6	29	14	13	1
Karye	Gavras (Kavraz)	Merkez/Kayabaşı	18	7	11	15	11	4
Karye	Geçid (Geçüt)	Merkez/ Geçitköy	47	19	28	14	14	0
Karye	Gökçe Kilise	Merkez/ Gökçepınar	32	5	27	12	9	3
Karye	Hahır (Hakır)	Merkez/ Kazantaş	14	11	3	17	17	0
Karye	Handut	Merkez/Akhisar ve Söğüt Ağıl arasında mevki	17	1	16	1	1	0
Karye	Hur-ı Süfla	Merkez/ Beyçam	50	35	15	16	12	4
Karye	Hur-ı Ulya	Merkez/ Beyçam	57	0	57	20	20	0
Karye	İkiz	Merkez/İkiz	36	0	36	13	3	10
Karye	İnce Su	Merkez/İncesu	26	0	26	3	1	2
Karye	Kara Musa	Merkez/ Akçahisar Mevki: Kara Mısı	7	3	4	5	5	0
Karye	Kermud-ı Süfla	Merkez/ Kocapınar	35	4	31	31	9	22
Karye	Kermud-ı Ulya	Merkez/ Kocapınar	16	0	16	12	2	10
Karye	Kılıç Viran	Merkez/ Kılıçören	19	2	17	9	9	0
Karye	Kızılca Köy (Kızılca Kilise)	Merkez/Kızılca	17	6	11	6	6	0
Karye	Kitre (Kitre-i)	Bayburt/ Kitre	47	33	14	37	37	0

	Büzürk ve Kitre-i Küçük)							
Karye	Koğ-ı Süfla	Merkez/ Olukdere	32	2	30	18	12	6
Karye	Koğ-ı Ulya	Merkez/ Dağteke	51	20	31	18	18	0
Karye	Lari	Merkez/ Yitirmez	84	0	84	24	0	24
Karye	Manas Oğlu Manas Kolu)	Merkez/ Nazlıçayır (Mevki: Manası Kolu yada Evlerin Yeri)	28	14	14	7	7	0
Karye	Meri	Merkez/ Harmancık	60	0	60	24	0	24
Karye	Meyhazar (Makri Hazar)	Merkez/Yeniyol	28	18	10	7	7	0
Karye	Moc	Merkez/ Dügünyazı	24	0	24	2	0	2
Karye	Orta Ağasar (Akhisar-ı Evsat)	Merkez/ Akhisar	21	0	21	5	1	4
Karye	Perek	Merkez/ Çayırardı	56	0	56	21	20	1
Karye	Pir Ahmed	Merkez/ PirAhmed	20	15	5	11	11	0
Karye	Rabat ma'a mezraa-i Çuhud (Rabat Der civar-ı Kala-i Koğans maa mahalle-i Mahud)	Der civar-ı Kala-i Koğans maa mahalle-i Mahud (Td 46)	15	0	15	10	4	6
Karye	Selseki ma'a karye-i Güvercinlik (Güvercinlik)	Merkez/ Tekke Merkez/Güvercinlik	38	0	38	23	23	0
Karye	Senkim		18	2	16	2	2	0
Karye	Sobran	Merkez/ Arzular	4	0	4	11	10	1
Karye	Söğüd Ağıl	Merkez/ Söğütağıl	23	5	18	10	10	0
Karye	Süle	Merkez/ Süle	29	3	26	0	0	0
Karye	Şebhâne	Merkez/Şephâne	28	0	28	4	2	2
Karye	Şeyh Deresi		90	17	73	58	25	33
Karye	Tağnis	Merkez/ Sarginkaya	41	0	41	15	7	8
Karye	Tamızı	Merkez/ Tamızı	40	2	38	6	6	0
Karye	Tandırılık	Merkez/ Tandırılık	24	0	24	3	1	2
Karye	Tanira	Merkez/Süngübayır	6	0	6	3	3	0
Karye	Tarhanas	Merkez/ Kocayokuş	68	3	65	10	7	3
Karye	Tezene-i Süfla (Tezene)	Merkez/ Aşağı Alıçlı	15	4	11	8	8	0
Mezraa	Vank (Venk)	Merkez/ Avşarbeyli (Çaltılı'nın yanı)	0	0	0	11	6	5
Karye	Varyemez	Merkez/ Kocayokuş Mevki	16	6	10	8	8	0
Karye	Vavuk (Vavuh)		23	0	23	0	0	0
Karye	Veysemi	Merkez/ Yayladere	44	3	41	12	8	4
Karye	Yapaz	Merkez/ Esenler	63	0	63	10	4	6
Karye	Yence	Merkez/ Yenice	25	0	25	3	1	2
Karye	Yitirmez (Yetürmez Viran)		39	0	39	8	2	6
Karye	Yuvalı-ı Ulya	Merkez/Yukarı Yuvalı	43	4	39	6	6	0
Karye	Zimon	Merkez/ Akgedik	25	11	14	34	27	7
Karye	Ardıc	Merkez/Ardıc	x	x	x	2	2	0
Karye	Balahor	Merkez/Akocak	x	x	x	3	1	2
Karye	Hacı Kendi		x	x	x	5	5	0
Karye	Göz Odası		x	x	x	0	0	0
Karye	Kaba Kilise	Merkez/Kabaköy	x	x	x	14	14	0
Karye	Kala Taş	Merkez/Kaletaş	x	x	x	21	21	0
Karye	Keşiş Kendi (Keşiş Köy)	Merkez/Yağmurder esi	x	x	x	9	9	0
Karye	Kırıklı	Merkez/Kırıklı	x	x	x	6	6	0

Karye	Lorgas	Merkez/Nazlıçayır	x	x	x	4	4	0
Karye	Ulu Kal'a	Merkez/Yeniköy mevki	x	x	x	10	9	1
Karye	Zugi	Merkez/Aşağı Yuvalı ve Yukarı Yuvalı arasında Zugi mahallesi	x	x	x	2	2	0
Karye	Zibahor nam-ı diğer Kurd Oğlu	Merkez/Kurtoğlu	x	x	x	7	3	4
Karye	Manan Kendi	Merkez/Akçahisar (Mevki: Manan)	x	x	x	2	1	1
Kal'a	Kal'a-i Koğans		x	x	x	25	25	0
Karye	Türkmenler	Merkez/Tekke Türkmenler mahallesi	x	x	x	10	10	0
Karye	Aşağı Sobran	Merkez/ Arzular	x	x	x	2	2	0
Karye	Ak Hisar-ı Kal'a	Merkez/Akhisar	9	4	5	x	x	x
Karye	Ak Hisar-ı Süfla	Merkez/Akhisar	12	1	11	x	x	x
Karye	Ak Pınar	Merkez/Akpınar	1	0	1	x	x	x
Karye	Bahaddin Oluğu		14	0	14	x	x	x
Karye	Çat Ağıl		17	5	12	x	x	x
Karye	Entük Venk		16	0	16	x	x	x
Karye	Ilıcak		2	1	1	x	x	x
Karye	Kala Dereşi		27	15	12	x	x	x
Karye	Kermud-ı Evsat	Merkez/Kocapınar	19	0	19	x	x	x
Karye	Kızlar Sini	Merkez/ Akpınar (Mevki)	0	0	0	x	x	x
Karye	Kutlapa		5	0	5	x	x	x
Karye	Künçik		11	0	11	x	x	x
Karye	Pinkeri		4	2	2	x	x	x
Karye	Sağnik-i Süfla		3	3	0	x	x	x
Karye	Şuhud	Merkez/Keçikaya (Çuhut)	18	11	7	x	x	x
Karye	Ulu Kilise		37	10	27	x	x	x
Karye	Ulu Viran		15	1	14	x	x	x
Karye	Vank		25	0	25	x	x	x
Mezraa	Altı Bağ		0	0	0	x	x	x
Mezraa	Amme Virük ?		0	0	0	x	x	x
Mezraa	Aslasa ?		0	0	0	x	x	x
Mezraa	Belde Sazı		0	0	0	x	x	x
Mezraa	Boru		0	0	0	x	x	x
Mezraa	Damı Harman	Bayburd/ Kitre (Mevki: Hacı Harman)	0	0	0	x	x	x
Mezraa	Depesi Delik ma'a Hoca	Merkez/ Akpınar (Mevki)	0	0	0	x	x	x
Mezraa	Hassa		0	0	0	x	x	x
Mezraa	Kasaçlı	Bayburd/ Kitre (Mevki: Kışaşı)	0	0	0	x	x	x
Mezraa	Meşhed Alanı ve Soğanlı ve Kara Alanı	Merkez/ Alıçlı (Mevki: Soğanlı: Diğerleri Bilinmiyor)	0	0	0	x	x	x
Mezraa	Çorak		0	0	0	x	x	x
Mezraa	Saluder		0	0	0	x	x	x
Mezraa	Simaris		0	0	0	x	x	x
Mezraa	Sobacı		0	0	0	x	x	x
Mezraa	Sonyar		0	0	0	x	x	x
Mezraa	Tana Çayırı	Bayburd/ Kitre	0	0	0	x	x	x

		(Mevki: Dana Çayırı)						
Mezraa	Telbecik		0	0	0	x	x	x
Mezraa	Vavuh		0	0	0	x	x	x
Mezraa	Ziyaret	Merkez/Pehlivantaş (Mevki)	0	0	0	x	x	x
Karye	Ayranlu	Merkez/Yukarı Yuvalı, Ayranlı Yaylası	12	0	12	x	x	x
Karye	Balanlu		14	0	14	x	x	x
Karye	Boğalu	Merkez/Boğalı	39	0	39	x	x	x
Karye	Çay Geçüt		15	0	15	x	x	x
Karye	Çekülü Kal'a nam-ı diğer Kanlık		0	0	0	x	x	x
Karye	Erenlü-i Ulya		21	0	21	x	x	x
Karye	Eyü Mam	Trabzon -Araklı-Dağbaşı/Sulakyurt	26	0	26	x	x	x
Karye	Filis	Bayburt-Aydıntepe/Günbuldu	41	0	41	x	x	x
Karye	Geçit Kışla ma'a mezraa-i Oluk		58	0	58	x	x	x
Karye	Hacgi ma'a mezraa-i Ağıl		37	0	37	x	x	x
Karye	Hacgi-i Diğer nam-ı diğer Hacı Ocak		35	0	35	x	x	x
Karye	İl Kasi		32	0	32	x	x	x
Karye	Macarik		7	0	7	x	x	x
Karye	Mağara		5	0	5	x	x	x
Karye	Markos		12	0	12	x	x	x
Karye	Polad		35	0	35	x	x	x
Karye	Urundül nam-ı diğer İstifan		33	0	33	x	x	x
Karye	Üç Taş		12	1	11	x	x	x
Karye	Vanı Rumi nam-ı diğer İltihak Dere		30	4	26	x	x	x
Mezraa	Avbık?		0	0	0	x	x	x
Mezraa	Belülнар		0	0	0	x	x	x
Mezraa	Bendegöl tâbi'-i karye-i İnce Su		0	0	0	x	x	x
Mezraa	Ömer Çayırı tâbi'-i karye-i Pingal		0	0	0	x	x	x
Mezraa	Yapak Deresi der sınıur-ı karye-i Markos		0	0	0	x	x	x
Mezraa	Yaylak		0	0	0	x	x	x

Ek 1: BOA.MAD. 5152, s. 963-964

Kazâ-i mezbûrun yigirmi beş pâre karyesi 'avârız-ı dîvâniyye ve tekâlîf-i 'örfiyyeden mu'âfiyet ile Gümüşhâne ma'denine tomrukçı ve kömürçü olub ve yüz elli ev mikdârı kimesneler dahi doğancı nâmıyla 'avârız ve tekâlîfin cümlesinden mu'âf olmağla yigirmi beş hâne olub ve harâcı dahi Gümüşhâne mülhakâtından olub hâlâ olan tahrîrde mu'âf olanların hıdmetleri tetebbu' olunub edâ-yı hıdmet idenler hıdmetlerin mîrîye ve fukarâya nâfi' olanı ibkâ ve olmayanı hâne ve cizye defterlerine dâhil idesin deyü fermân buyurulmağla ber müceb-i fermân-ı 'âli

tetebbu' olundukda Gümüşhâne ma'denine ta'yîn olan ma'den karyelerinden mâ'adâ yigirmi pâre mükellef karye Trabzon ile Gümüşhane mâbeyninde olan beş altı menzil için derbendci ve köprüci nâmıyla 'avârizdan mu'âflar olub derbendlerin her biri üzerine varılıb görüldükde yedi karye halkı mahall-i mezbûrda olan derbendlere ve köprülere kifâyet idüb ve üslûb-ı sâbık üzere yedi karyenin halkı edâ-yı hıdmet itmeği ta'ahhüd idüb ve ta'ahhüdlere hüccet olunub on üç pâre karye Gümüşhâne karyelerinden hâne-i 'avâriz tahrîr olunmak lâzım geldikde on üç pâre karyenin halkı dahi Koğans kazâsında kömürçi ve tomrukçı olan yigirmi beş pâre karyenin tomrukculuk ve köprücülük hıdmetin edâ itmeği ta'ahhüd eylediklerinden gayri mezbûrların Koğans kazâsından ta'yîn olan yigirmi beş pâre karye bedeli tomrukçı ve kömürçi oldukları ma'dene nâfi' olduğun ma'denci başıları ve ma'den ihtiyârları ve sâyirlerin hüccet idüb hüccetleri hıfz olunub Gümüşhâne ma'deninin ma'dencisi ve kömürçi ve tomrukçı ve sâyir hüddâmı Gümüşhâne kâdîliğinden hâsıl olduğu ma'den ve ma'denciyâna takviyet olub Koğans kazâsı tamâmen hâne-i 'avâriz tahrîr olub ve doğancı nâmına olan yüz elli mikdârı ev dahi edâ-yı hıdmet eylediklerine ma'mûlün bih temessükâtı olmayub hıdmet itmediklerinden gayri beglerbegiler tarafından doğancılık hıdmeti nâmıyla yigirmi otuz atlı çıkub doğancı olmayan karyeler dahi ol bahâne ile rencide oldukları ecilden kazâ-i mezbûr re'âyâsı beyninde doğancı olmak zarar deyü hüccet idüb doğancı nâmıyla kimesne tahrîr olmayub yediyüz altmış iki ev hâne-i 'avâriz toprağınan tahrîr olunub ve onbeşi bir hâne olmak üzere elli iki buçuk hâne hâsıl olub ve üçyüz nefer harâcî dahi Gümüşhâne tahrîrinde Gümüşhâne zımmîlerinden zuhûr idüb yigirmi iki nefer 'amel-mânde kâr ü kisbe kâdir olmayan pîr ve şer'le harâca müstahak olmayan yetmiş dokuz 'aded sıbyânı ihrâc oldukdan sonra altıyüz yigirmi re's zımmî tahrîr olub a'lâ ve evsât ve ednâ i'tibâriyle hesâb olundukda hâllerine göre dört yüz yigirmi beş nefer harâc hâsıl olub ba'de'l-yevm elli iki buçuk hâne ve dört yüz yigirmi beş nefer harâc mîrî tarafından her sene cem' olub Koğans'ın Gümüşhâne mülhakâtıyla 'alâkası kalmadığı kayd olundu.

KAYNAKÇA

I- ARŞİV KAYNAKLARI

- a) Başbakanlık Osmanlı Arşivi:
 -Tapu Tahrir Defteri: BOA. TD. 60; BOA. TD. 966.
 -Maliyeden Müdevver Defter: BOA. MAD. 5152.
- b) Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi:
 -Tapu Tahrir Defteri: TKGM. KKA. TD. 46.

II- ARAŞTIRMA ve İNCELEME ESERLER

- 1/100.000'lik Haritalar: G 43, G 44, H 42, H 43, H 44 paftaları.
 AÇIKEL, Ali, (2002), "Tokat Örneğinde XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Sosyal Yapısındaki Buhran", *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s. 348-358.
 ATİK, Kayhan, (2001), *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
 BOSTAN, Hanefî, (2002), *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, TTK Yay., Ankara.

- ÇAKAR, Enver-KARA, (2005), Füsün, “17. Yüzyılın Ortalarında Arapgir Sancağında İskân ve Nüfus (1643 Tarihli Avâriz-hâne Defterine Göre)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 15, S. 2, Elazığ, s. 385-412.
- ÇAKIR, İbrahim, (2009), “1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre İspir Sancağı”, **Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi**, C. 2/8, s. 109-122.
- DEMİR, Alpaslan, (2011 a), “16. Yüzyılda Koğans Nahiyesi: Nüfus ve Yerleşme”, **History Studies International Journal of History Academic Journal**, 3/2, s. 125-145.
- DEMİR, Alpaslan, (2009), “16. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (Amid) Şehir Demografisine Göçlerin Etkisi”, **Bilgi**, S. 50, s. 15-30.
- DEMİR, Alpaslan, (2006), “Tahrir Defterlerine Göre Akşehir Zaviyeleri”, **Prof.Dr. Tuncer Baykara’ya Armağan Tarih Yazıları**, IQ Yay., İstanbul, s. 127-157.
- DEMİR, Alpaslan, (2011 b), “XVI. Yüzyıl Anadolusunda Dış Göçler: Şarkıyan”, **Karadeniz Araştırmaları**, S. 28, Ankara 2011, s. 51-66.
- DEMİR, Alpaslan-AKTAŞ, Esat, (2010), “Gümüşhane Sancağı’nda Doğal Afetler (1888-1910)”, **OTAM**, S. 24, Ankara, s. 21-53.
- Evliya Çelebi, (1314), **Seyahatname**, C. 2.
- GÜMÜŞÇÜ, Osman, (2010), “Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye’de Sınır Kavramı”, **Bilgi**, S. 52, s. 79-104.
- Hoca Sadeddin, (1279), **Tacü’t-tevârih**, C. 1-2, İstanbul.
- İbn Kemal, (1991), **Tevârih-i Âl-i Osman**, VII. Defter (Tenkidli transkripsiyon), (Hazırlayan: Şerafettin Turan), TTK Yay., Ankara.
- İLGÜREL, Mücteba, (1988), “Abaza Paşa”, **TDVİA**, C. 1, İstanbul, s. 11-12.
- İNBAŞI, Mehmet, (2001), “1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre Erzurum Şehri”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S. 4, İstanbul, s. 9-32.
- İNBAŞI, Mehmet, (2007), “Bayburt Sancağı (1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre)”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 10/1, Erzurum, s. 89-118.
- İNBAŞI, Mehmet, (2009), “Erzincan Kazası (1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre)”, **Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 41, Erzurum, s. 189-214.
- İNBAŞI, Mehmet, (2008), **Tortum Sancağı (1549-1650)**, Yeditep yay., İstanbul.
- Kâtip Çelebi, (1145), **Cihannümâ**, İstanbul.
- KILIÇ, Rüya, (2005), **Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler**, Kitap Yay., İstanbul.
- KILIÇ, Ümit, (2009), “Erzurum’da Câfer Efendi Vakfı”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 41, Erzurum, s. 173-187.
- KUL, Eyüp, (2010), “1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre Şiran Kazâsı ve Köyleri”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]**, 44, Erzurum, s. 271-289.
- ÖZ, Mehmet, (2009), **Kanun-ı Kadîmin Peşinde Osmanlı’da “Çözülme” ve Gelenekçi Yorumcuları**, Degâh Yay., İstanbul.
- ÖZEL, Oktay, (2000), “Avâriz ve Cizye Defterleri”, **Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., Ankara, s. 35-50.
- ÖZEL, Oktay, (2006), “Nüfus Baskısından Krize: 16.-17. Yüzyıllarda Anadolu’nun Demografi Tarihi’ne Bir Bakış”, **VIIIth International Congress on the Economic and Social History of Turkey**, (Papers, June 18-21, 1998, Bursa-Turkey), Morrisville: Lulu Press, s. 219-227.
- ÖZKAN, Haldun, (2009), “Gümüşhane’de Osmanlı Dönemi Türbeleri”, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 41, Erzurum, s. 145-171.
- PAMUK, Bilgehan, (2009), “Gümüşhane (Torul) Kazası”, **Belleten**, C. LXXIII, S. 266, s. 115-143.

- SAHİLLİOĞLU, Halil, (1991), “Avârız”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul, s. 108-109.
- TOZLU, Selahattin, (2007), “Gümüşhane Adı Hakkında (Siyasi Tarih ve Yerleşme Tarihi Bakımından)”, **Karadeniz Tarihi Sempozyumu**, 25-26 Mayıs 2005, C. I, Trabzon 2007, s.347-372.
- TOZLU, Selahattin, (1998), **XIX. Yüzyılda Gümüşhane**, Akademik Araştırmalar, Erzurum.
- UZUNÇARŞILI, (1995), İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C. 3/1, TTK. Yay., Ankara.

The Kaza of Koğans According to Awarid Register Dated 1642

The first tahrir of our working site done by Ottoman after the conquest of the region which is in the borders of Gümüşhane occurs in 1518 and this region is registered as a nahiye attached to Bayburt as well as recorded in Tahrir Registers that belong to the years of 1530 and 1591. Koğans is mentioned as kaza in 'avarız Register bearing the date of 1642, can be said to be geographically having an important position because of standing on Trabzon-Erzurum-Tebriz trade route. In this study Koğans' data of register belonging to the years of 1591 and 1642 has been compared in the context of population – settling and the structure of the population has been tried to be revealed in the frame of registers of 1642.

The settling within the working site were build up on the valleys and erosion plains of the mountains. The rough condition of the area gives almost no chance for the economic activities. On the valleys orcharding is mostly done and on the erosion plains crop cultivation is done. The basic economic activity is stockbreeding as it is in all the rough areas. In the years mentioned above there was area of forest that is expected to exist at the moment. Yet, today the reason of the impoverishment of the area from the aspect of forest stems from destruction of the forests to enable logs that were necessary for the active mines in the past. Throughout history that the mountains extend in the direction of east and west in Turkey construes important lines of transportation alongside the valleys among the mountains of east and west direction. Also, the valleys that reach to the coasts from the hinterland form north and south directional outlets. In this sense, throughout history the valley of Harşit stream constructs an important crossing route to Karadeniz. Thus, the existence of several han only in the borders of Koğans can be regarded as the indicator of this.

The population of Koğans Kaza in terms of registered person within 51 years, from 1591 to 1642 decreased from 2807 to 928 with a population growth rate of % -21,47 per year. Although there is a decrease in the number of people totally, the reason of the decrease is sensed to be stemming from the decrease witnessed in the number of non- Muslim population when the structure of Muslim and non-Muslim population is analysed. As a matter of fact, while the number of Muslim person, whose growth rate is % 6,35, increased from 489 to 677, the number of registered non-Muslim person decreased from 2318 to 251 with a population growth rate of 42,66 per year. Due to the decrease of population in Koğans Kaza, there appeared a decrease in the number of settlement. While there were 132 settlement of villages and hamlets in 1591, this number decreased to 86 and the % 37 of the settlement disappeared. In Koğans kaza, after the conquest of these regions, the reflections of safe atmosphere shows itself in the tahrir of 1591. When compared with the tahrir of 1518, the population only in Koğans except Yağmurderesi Nahiye in terms of registered person increased from 530 to 1939 with a population growth of % 18 as a reflection of safe atmosphere in the region. The increase of the population effected agricultural production in a positive way as well. According to data on hand, it can be said that the transition to the 17th century effected Koğans Kaza negatively. Depending upon the reasons such as both the

atmosphere of turmoil, eastern wars or orientation to the other opened up mines, and removal of some exceptions it is possible that the public of the area, especially the non-Muslims left that area.

According to the avariz register dated 1642 the 170 of 928 people registered in Koğans belong to military rank. The rate of the military rank to the number of total registered person is % 18. The reason of the increase of this rate must be eastern wars and turmoils in recent period. The number of people who belong to religious and scientific class in Koğans kaza is 21. The rate of them to the Muslim population is % 3. The most crowded ones within this group are seyyids who are from the line of Saint Peygamber and whose number is 15. It is seen that because 7 people are poor, old and thus can not perform a work in Koğans kaza, they are exempt from avariz.

Although Koğans kaza is on the trade route of Trabzon-Erzurum, it can not be said that it made a progress within Ottoman period. Albeit it progressed partially after Ottoman conquest, the population of it, especially non-Muslim one decreased due to the negative affects stemming both from hard times lived during the transition to the 17 th century and the physical structure of the area.